

КОНСЕНСУСНІ ФОРМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

УДК 349.6:347.91

Постановка проблеми. Сфера дії екологічного права є найбільш конфліктною та має на меті пошук балансу між соціальними потребами, завданнями економіки та можливостями навколишнього середовища. Такий баланс знаходимо в Концепції глобальної політичної угоди, суттю якої є принцип сталого розвитку. Метою угоди є досягнення соціальної трансформації, за якої можна підтримувати економічне зростання, але водночас можна зберегти навколишнє середовище [1, с. 234]. Дана концепція отримала своє продовження у Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» [2], яку було прийнято у жовтні 2015 р. Адаптація Цілей сталого розвитку з урахуванням українського контексту відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» та знайшла підтримку у відповідному указі Президента України [3].

Концепція сталого розвитку визначає взаємодію суб'єктів екологічних відносин на основі узгодження різнопланових інтересів – екологічних, економічних та соціальних. Саме тому розвиток альтернативних форм вирішення екологічних конфліктів, побудованих на принципах узгодження інтересів, є перспективним напрямом удосконалення законодавства та правозастосування у сфері регулювання екологічних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання альтернативного врегулювання конфлікту не є новим для правової науки та ґрунтовно висвітлена в межах наукових розвідок різних галузей права. Водночас у контексті аналізу застосування консенсусних форм для врегулювання еколого-правових конфліктів

із врахуванням специфіки галузі екологічного права, дослідження вимагає особливої уваги до тих проблем, які у цьому випадку виникають. В контексті цього основою для даного дослідження використані праці як вітчизняних (З. В. Красіловська, В. В. Кононов, М. П. Петровська), так і зарубіжних науковців (S. Plicanic, L. Susskind, O. Amundsen, M. Matsuura, L. Vassallo, J. Bessette, G. Smith).

У попередніх публікаціях автора [4; 5] проводилося дослідження правових механізмів врегулювання еколого-правових конфліктів з урахуванням особливостей екологічних правовідносин та еколого-правового регулювання цих відносин. **Метою** цієї публікації є аналіз консенсусних форм та їх ефективність для врегулювання еколого-правових конфліктів. На досягнення поставленої мети у статті проведено загальний теоретико-правовий аналіз альтернативних підходів до конфлікторозв'язання, досліджено наукові підходи іноземних та вітчизняних вчених щодо вивчення проблематики врегулювання правових конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні спостерігається активізація практики використання альтернативних процедур як інноваційного підходу до припинення юридичних спорів. Водночас історичні та правові традиції, соціальні та економічні умови справляють істотний вплив на сучасний стан і перспективи розвитку цього напрямку в кожній окремій країні. Зокрема, одним із основних чинників, що безпосередньо впливають на запровадження примирних процедур в Україні та довіру суспільства до них є національні особливості, а також правові традиції, до яких належать і традиції вирішення спорів. Передусім варто звернути увагу на те, що правова система України формувалась під впливом романо-германської правової традиції. Таким впливом обумовлений поширений у суспільстві підхід до вирішення спорів, надаючи перевагу судовому вирішенню спору як найбільш надійному та ефективному.

Поштовхом до запровадження неюрисдикційної форми врегулювання правових конфліктів в Україні стало прагнення нашої держави до повноправного членства у міжнародних інституціях, зокрема – Європейському Союзі. Така позиція вимагає слідуван-

ня сучасним правовим тенденціям, у тому числі, щодо забезпечення захисту прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб, розширення можливостей такого захисту та надання права вибору способу захисту, у тому числі – на умовах альтернативності [6, с. 159].

Практичному втіленню альтернативних форм врегулювання юридичних конфліктів, зокрема і еколого-правових, слугують конституційні новели ст. 124 Конституції України, яка є базовою конституційною нормою, присвячена питанням правосуддя, і приписи ч. 3 якої встановлюють, що «законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору» [7]. Вбачається, що закріплення цієї норми на конституційному рівні спрямовано на створення конкретних умов урегулювання конфліктів поза межами судового процесу.

Альтернативні підходи до конфлікторозв'язання піддаються критиці як практиками, так і їхніми прихильниками. Зокрема, відзначаються труднощі фінансування, нерівність сторін, непередбачуваність процесу, виключення громадськості з переговорів, обмеження гласності (прозорості), нестійкість угоди на стадії реалізації, потенційна некомпетентність медіатора, можливість потужного політичного впливу на процес врегулювання, непридатність цих підходів для управління конфліктами цінностей.

Узагальнюючи наукові напрацювання, доцільно виокремити ряд умов, за яких альтернативні методи управління екологічними конфліктами «працюють» з більшою чи меншою мірою ефективності: 1) коли число інтересів, що пропонуються для врегулювання не виходить за розумні рамки; 2) коли немає глобальних проблем, пов'язаних з науковою невизначеністю; 3) коли суть спору не пов'язана з фундаментальними проблемами ціннісного або символічного характеру; 4) коли сторони здатні досягти визначеного рівня взаємної довіри і розуміння спільності цілей; 5) коли приблизно однакові, рівні сили та можливості сторін.

Водночас важливо враховувати також обставини, які тією чи іншою мірою перешкоджають застосуванню примирних процедур для врегулювання екологічних конфліктів. Серед них виділяють такі: а) громадське здоров'я чи безпека вимагають негайного

реагування; б) спір стосується питань національної безпеки; в) учасники конфлікту не визнають прав іншої сторони; г) сторона, яка оплачує послуги медіатора, наполягає на повному контролі за процесом; ґ) існують обґрунтовані побоювання того, що медіація може використовуватися недобросовісно з метою збору інформації або затягування вирішення спору; д) сторони мають принципові безкомпромісні позиції тощо [8, с. 91; 9, с. 3-4].

Ефективність альтернативних форм врегулювання екологічних спорів зумовлюється також специфічними умовами, що характерні винятково для цього виду конфлікту. Сфера еколого-правового регулювання є особливою та потребує особливих механізмів регулювання, що знаходить своє втілення і в процедурі вирішення екологічних конфліктів. У попередніх публікаціях [4; 5] нами вже було обґрунтовано значимість використання консенсусних процедур вирішення екологічного спору з метою практичної реалізації принципу сталого розвитку. У даному випадку важливим є пошук меж правового компромісу, в рамках яких він виступатиме ефективним механізмом регулювання екологічних відносин. Що маємо на увазі? Побудова консенсусу (компромісу) в еколого-правових конфліктах повинно відповідати постулатам сталого розвитку. Альтернативне врегулювання екоконфлікту може бути сформовано лише шляхом поваги до загальних інтересів навколишнього середовища та здоров'я населення: «забезпечення дотримання законодавства про охорону навколишнього середовища і забезпечення сталого розвитку суспільства є двома важливими місіями, які можна довірити екологічному посередництву» [10]. На відміну від класичної моделі альтернативного врегулювання, яка передбачає, що кожна сторона робить крок на зустріч іншій, в екологічному примиренні ці кроки можна вжити лише за умови дотримання норм, вимог екологічного права. Для ілюстрації, не може бути екологічного посередництва, коли дві протилежні сторони домовилися про переміщення проекту, що має вплив на навколишнє середовище, якщо цей переміщений проєкт продовжує мати викиди в навколишнє середовище, які не відповідають чинним стандартам.

Тобто, компроміс (консенсус) як наслідок врегулювання конфлікту в першу чергу повинен бути спрямований на користь навколишнього середовища та здоров'я населення. Першочерговими цілями та завданнями правового регулювання у галузі охорони навколишнього природного середовища є забезпечення екологічно безпечного навколишнього середовища як загального суспільного блага та обов'язкової умови існування людства. Це зумовлює наявність одного із найважливіших принципів державної екологічної політики та екологічного права – принцип пріоритетності суспільного інтересу у збереженні довкілля (публічного екологічного інтересу).

Законодавчого закріплення цей принцип отримав у основоположному нормативному акті екологічного законодавства – законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [11]. У ст. 3 серед принципів охорони навколишнього природного середовища законодавець визначає: пріоритетність вимог екологічної безпеки; обов'язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності; гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей; екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій та ряд інших.

Новітня концепція екологічного права зосереджена не тільки на охороні довкілля, але й звертає увагу на встановлення вимог до господарської та іншої діяльності з метою забезпечення екологічної безпеки людини. У зв'язку з цим, конституційного закріплення набуло право на безпечне для життя та здоров'я довкілля (ст. 50 Конституції України [7]). Норми Цивільного кодексу України [12] право на безпечне для життя та здоров'я довкілля визначають як особисте немайнове право, що забезпечує природне існування фізичної особи.

З наведеного вище бачимо, що законодавчого закріплення отримав як принцип пріоритетності публічного (а саме, екологічно-

го) інтересу, так і принцип пріоритетності прав людини (зокрема, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля). Саме ці категорії є основою для врегулювання еколого-правового конфлікту незважаючи на те, чи будемо вирішувати його в судовому порядку, чи з використанням альтернативних форм врегулювання спору.

Наступним моментом, на який варто звернути увагу, це способи та принципи, на яких будуть взаємоузгоджуватися інтереси під час врегулювання екоконфліктів за допомогою примирних процедур. Про що йде мова? Для еколого-правового регулювання важливим є те, щоб в процесі прийняття рішення було враховано максимально інтереси усіх зацікавлених осіб. Наслідком цього має бути прийняття «правоутворюючого» («нормоутворюючого») інтересу, досягнення якого можливо лише на основі правового компромісу – примирної процедури, яка складається зі співставлення, співмірності, взаємовраховання індивідуальних, державних та публічних інтересів (у різних комбінаціях залежно від ситуації), підсумком якого є «абстрактно-правова конструкція загального інтересу», в якому «частково відображається інтерес кожної зі сторін і реалізація якого не завдає їм шкоди» [13].

У зв'язку з цим, механізм сучасної демократії, що передбачає прийняття рішення більшістю та неврахування інтересів меншості, не є ефективним для регулювання екологічних відносин. Більшої ваги надається деліберативній демократії як такій, що «має допомагати учасникам бачити складність проблеми, виходити за межі сценарію виграшу/програшу та домовлятися про спільні рішення» [14]. Вперше термін «деліберативна демократія» (від англ. *deliberation* – обговорення, нарада) зустрічається в 1980 році в праці американського політолога Дж. Бессетта, який дає їй такі характеристики: «процес прийняття рішень на основі широкого обговорення альтернатив з урахуванням доводів усіх зацікавлених сторін з метою прийняття рішення, прийняттого для всіх (консенсусу) або максимально можливої кількості учасників обговорення» [15]. Саме тому принципи деліберації є ефективними для врегулювання екологічних конфліктів та допомагають учасникам обговорення зрозуміти обґрунтовані вимоги протилежної сторони та дійти спільного розуміння легітимності рішення, «заснованого на розумінні та визнанні учасниками спо-

ру того, як і чому було прийнято конкретне рішення, навіть якщо вони, як і раніше, не згодні з ним щодо суті» [16, с. 102].

Висновки. Таким чином, консенсусні форми врегулювання екологічного конфлікту сприяють запровадженню ефективного механізму управління екологічними конфліктами з максимальним урахуванням законних соціально прийнятних інтересів усіх учасників і на перспективу повинні стати повноцінною альтернативою судовій, адміністративній та іншим юрисдикційним формам розв'язання спорів. При цьому побудова консенсусу (компромісу) в еколого-правових конфліктах повинно відповідати постулатам сталого розвитку. Альтернативне врегулювання екоконфлікту може бути сформовано лише шляхом поваги до загальних інтересів навколишнього середовища та здоров'я населення та максимального врахування, співставлення, співмірності індивідуальних, державних та публічних інтересів.

Лише в сукупності із врахуванням загальних умов консенсусних практик та особливих механізмів правового регулювання екологічних відносин отримаємо позитивний результат та ефективне, дієве рішення, яке б задовільнило інтереси сторін та було «сприятливим» для довкілля.

1. Plicanic S. *The Role of State in Achieving Sustainable Development Goals in Slovenia. Studia Iuridica Lublinensia*. 2020. № 29 (4). P. 233-249. doi: <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2020.29.4.233-249>.
2. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015.* URL: <https://www.un.org/ga/search/viewdoc.asp?symbol=A/RES/70/1>.
3. *Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.: указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
4. Яремак З. В. *Альтернативні процедури вирішення спорів в системі правових форм врегулювання екологічних конфліктів. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей.* Івано-Франківськ, 2023. Вип. 62. С. 3.11-3.23.
5. Яремак З. В. *Застосування принципу сталого розвитку для врегулювання еколого-правового конфлікту. Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. онлайн-конференції (Харків, 8 груд. 2022 р.) / за заг. ред. А. П. Геть-*

мана ; МОН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. екол. права, Каф. права Європ. Союзу, Рада молодих вчених. Харків : Право, 2022. С. 168–171. doi: <https://doi.org/10.31359/978-966-998-457-9>.

6. Красівська З. Альтернативні способи вирішення спорів у сфері державного управління: поняття та сутність. Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. праць. Дніпропетровськ : Вид-во ДРІДУ НАДУ, 2015. Вип. 1(24). С. 158–167.
7. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2024).
8. Кононов В. В., Петровська М. П. Критерії медіабельності земельних спорів. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. №4. С. 90–93. URL: http://lsei.org.ua/4_2016/25.pdf.
9. Using assisted negotiation to settle land use disputes. A Guidebook for Public Officials / Susskind L., Amundsen O., Matsuura M. Cambridge, Massachusetts: Lincoln Institute of Land Policy. 1999. 26 p.
10. Laurent Vassallo. La médiation environnementale, stratégie pour la résolution des conflits liés à l'environnement. URL: <https://www.reglementation-environnement.com/15307-mediation-environnementale-strategie-resolution-conflits-environnement.html> (дата звернення: 20.09.2024).
11. Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 21.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.09.2024).
12. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.09.2024).
13. Соколова А. А. Механизм согласования интересов в процессе формирования права. URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/20957/1/4_%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf (дата звернення: 20.09.2024).
14. Deliberation. Getting Policy-Making Out from Behind Closed Doors / The Open Government Partnership Practice Group on Dialogue and Deliberation. URL: https://www.opengovpartnership.org/wp-content/uploads/2019/06/Deliberation_Getting-Policy-MakingOut_20190517.pdf (дата звернення: 20.09.2024).
15. Bessette J. Deliberative democracy: the majority principle in Republican Government // How Democratic is the Constitution? / Goldwin R. A.,

Schambra W. A. (eds.). Washington, DC: American Enterprise Institute. 1980. P. 102–116.

16. *Smith G. Deliberative democracy and the environment. London: Psychology Press. 2003. 163 p.*

Яремак З. В. Консенсусні форми врегулювання еколого-правових конфліктів: міжнародний досвід та перспективи для України¹.

У даному дослідженні здійснено аналіз консенсусних форм врегулювання еколого-правових конфліктів та визначено їх значущість в аспекті практичного застосування принципу сталого розвитку для врегулювання екологічних відносин та врахування законних інтересів усіх суб'єктів. Обґрунтовано, що концепція сталого розвитку на етапі врегулювання екологічного конфлікту реалізується через примирні процедури вирішення спору, адже саме в цьому випадку використовується механізм узгодження та збалансування різнопланових інтересів.

Визначено правові підстави запровадження інституту примирних процедур для врегулювання еколого-правових конфліктів. Перш за все, конституційні приписи спрямовані на створення конкретних умов урегулювання конфліктів поза межами судового процесу. По-друге, євроінтеграційні процеси нашої держави покладають на Україну обов'язки щодо забезпечення захисту прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб, держави, розширення можливостей такого захисту та надання права вибору способу захисту, у тому числі – на умовах альтернативності.

Досліджено особливі умови, що характерні саме для цього виду правових конфліктів (еколого-правових), що впливають на застосування альтернативних форм врегулювання екологічних спорів та їх ефективність. Ними є: обов'язковість врахування при врегулюванні екоконфлікту суспільного інтересу у збереженні довкілля (публічного екологічного інтересу); максимальне врахування, співставлення, співмірність індивідуальних, державних та публічних інтересів. Запропоновано використати принципи деліберативної демократії як основу ефективного врегулювання екологічних конфліктів, які допомагають учасникам обговорення зрозуміти обґрунтовані вимоги протилежної сторони та дійти спільного розуміння легітимності рішення та забезпечити реальний захист інтересів суспільства стосовно питань суспільної значущості.

Ключові слова: екологічний конфлікт; сталий розвиток; баланс інтересів; компроміс; консенсус; деліберативна.

---

1 Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають Європейський Союз або Європейське виконавче агентство з освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні орган, що надає гранти, не можуть нести відповідальність за них.

Yaremak Z.V. Consensual forms of settlement of environmental and legal conflicts: international experience and prospects for Ukraine¹.

In this study, an analysis of consensus forms of settlement of environmental and legal conflicts was carried out and their significance was determined in terms of the practical application of the principle of sustainable development for the settlement of environmental relations and taking into account the legitimate interests of all subjects. It is substantiated that the concept of sustainable development at the stage of environmental conflict resolution is implemented through conciliation procedures for dispute resolution, since it is in this case that the mechanism of reconciliation and balancing of diverse interests is used.

The legal basis for the introduction of the institute of conciliation procedures for the settlement of environmental and legal conflicts is determined. First of all, constitutional provisions are aimed at creating specific conditions for conflict resolution outside the judicial process. Secondly, the European integration processes of our country impose on Ukraine obligations to ensure the protection of the rights and legally protected interests of individuals and legal entities, the state, to expand the possibilities of such protection and provide the right to choose the method of protection, including on the basis of alternatives.

The special conditions characteristic of this type of legal conflicts (environmental-legal) that affect the use of alternative forms of settlement of environmental disputes and their effectiveness have been studied. They are: the obligation to take into account the public interest in the preservation of the environment (public ecological interest) in the settlement of an eco-conflict; maximum consideration, comparison, proportionality of individual, state and public interests. The author proposes to use the principles of deliberation (deliberative democracy) as a basis for effective environmental conflict resolution, which help the participants of the discussion to understand the reasonable demands of the opposite side and to reach a common understanding of the legitimacy of the decision and ensure real protection of the interests of society in relation to issues of public importance.

Keywords: environmental conflict; sustainable development; balance of interests; compromise; consensus; deliberation.

---

¹ Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.